

ABDULLA QAHHORNING “BEMOR” HIKOYASIDA DAVR TALQINI

Zarnigor Xoliqulova Azim qizi

Termiz davlat universiteti o`zbek filologiyasi fakulteti 2-kurs talabasi O6984404@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada o`zbek adabiyot xazinasining tejomkor zargari bo`lmish Abdulla Qahhorning „Bemor“ hikoyasidagi davr muhiti yoritib beriladi. Shu bilan birgalikda asardagi bosh mavzu va qahramonlar ruhiyati ham badiiy tahlilga tortilgan.

Kalit so`zlar: Badiiy tahlil, obraz, hikoya, davr, tabib, baxshi, chilyosin

Abstract: This article will highlight the atmosphere of the era in the story of “the Patient” of Abdullah Qahhar, the economical jeweler of the Uzbek literary Treasury. Together with this, the main theme in the work and the psyche of the heroes are also subject to artistic analysis.

Key words: Artistic analysis, image, story, period, healer, bakhshi, chilyosin.

Badiiy adabiyot san`atning murakkab va serqirra turi bo`lib, insonda yuksak ma`naviyatni shakllantirishning eng ta`sirchan vositasidir. Insondagi nozik kechinmalar, ko`z bilan ko`rib, quloq bilan eshitib, qo`l bilan ushlab bo`lmaydigan ruhiy holat jilvalarini faqatgina adabiyot yordamida ifoda etish mumkin.

San`atning adabiyotdan boshqa barcha turlari inson hayoti yoki ruhiyatining birgina holatini ifoda etadi. Badiiy adabiyot esa tasvirlanayotgan narsa, voqea yoki insonning bugunini qanchalik ishonarli aks ettirsa, uning o`tmishi va kelajagini ham shunchalik ta`sirchan va jonli tasvirlay oladi.

Badiiy adabiyotning bu darajada har bir davrni keng qamrab olishi va asardagi voqealarning qanchalik darajada kitobxonni qiziqtirishi ijodkorning mahoratiga bog`liq. O`zbek adabiyotida bunday mahoratli adiblar va yozuvchilar talaygina. Mana shunday teran fikrlash va tasvirlash qobiliyatiga ega bo`lgan ijodkorlarimizdan biri Abdulla Qahhordir. O`zbek milliy nasrining zabardast vakillaridan bo`lgan Abdulla Qahhor dastlabki ijodini she`riyat bilan boshlagan bo`lsa-da, uning adabiy merosining negizini nasriy asarlar tashkil etadi.

Garchi adib ocherk, publitsistika, qissa va roman janrlarida ham barakali ijod qilgan bo`lishiga qaramay, uning ijodining salmoqli qismini keng va teran mushohadalarga boy bo`lgan hikoyalari egallaydi. Yaxshi bilamizki, Abdulla Qahhorning yoshlik chog`lari aynan ayovsiz va shafqatsiz kechgan Birinchi jahon urushi davrlariga to`g`ri kelgan edi. Ijodkorning otasi oddiy temirchi bo`lganligi sababli tirikchilik vajidan ustaxonasini turli qishloqlarga ko`chirib borar, oila ham u bilan sarson-sargardon bo`lib sudralib yurardi. Qayerga bormasin birovlarning uyi yoki tashlandiq hovlisiga sig`indi bo`lib yashashga to`g`ri kelardi. Albatta, mana shunday ayanchli va og`ir kunlarda kechgan bolalikning achchiq xotiralari yosh ijodkorga ta`sir o`tkazmasdan qolmadi.

Bularning barchasi bo`lgusi yozuvchining ruhiyatiga, dunyoqarashiga va hatto yozgan asarlarining ham ich-ichiga singib ketdi. Qisqa so`zda ko`p ma`no ifodalash mahoratiga ega bo`lgan hikoyanavisimizning o`zi yashab o`tgan davr bilan bog`liq turli mavzulardagi ijtimoiy va tarbiyaviy jihatdan katta ahamiyat kasb etuvchi hikoyalaridan biri bu- “Bemor”

hikoyasi. Hikoya kichik hajmli va ixchamgina bo'lishiga qaramasdan unda butun bir davrning og'ir va zalvorli muhiti tasvirlangan.

Dastlab, asar yozilgan yilga e'tibor qaratadigan bo'lsak, hikoya 1936-yilda yozilgan. Ushbu yilda O'zbekiston sobiq SSSR davlatining mustamlakachilik botqog'iga botib bo'lgan edi. Mamlakatimiz har sohada izdan chiqqan, nafaqat tibbiyot, ta'lim, balki iqtisodiy tomondan o'sish ham to'xtab qolgan edi. Insonlar och-nahor, bir burda nonga zor bo'lib bir chekkada xor-u zorlik tortib o'lib ketishar, biror kasb bilan shug'ullanay desa, hech bir kasb orqali oila ro'zg'orini tebrata olmasdi. Shu sababli ham insonlar pul topish ilinjida o'g'rilik, firibgarlik kabi illatlarni o'zlariga kasb qilib olgan edi.

“Sotiboldining xotini og'rib qoldi. Sotiboldi kasalni o'qitdi - bo'lmadi, tabibga ko'rsatdi. Tabib qon oldi. Betobning ko'zi tinib, boshi aylanadigan bo'lib qoldi. Baxshi o'qidi. Allaqanday bir xotin kelib tolning xipchini bilan savaladi, tovuq so'yib qonladi...”. Ushbu parchada bir amallab “tabib” nomini olgan kimsa, yuqorida aytilgandek, ayolning nima kasal bilan og'riyotganini bilmay turib undan qon oldi. Buning oqibatida esa betobning “ko'zi tinib, boshi aylanadigan bo'lib” qoladi. Hatto o'zi ham kim ekanligini bilmaydigan allaqanday bir xotin kelib uni savalaydi. Ulardan so'ng xonadonga baxshi keladi.

U xotinning yonida o'tirib bir narsalar o'qiydi, lekin u o'qigan narsalar bemorning dardiga em bo'ladimi - yo'qmi, uni zarracha bo'lsa ham qiziqitirmaydi. Axir ochlik azobidan qiynalib, og'ir ahvolda yotgan bemordan ham qon oladimi, mushtdekkina joni shunday azobli dardni zo'rg'a ko'tarib yurgan bir bechorani ham xipchin bilan savalaydimi? Bu soxta “tabiblar”ga bemorning o'lishi-yu qolishining qizig'i yo'q, ular faqat pul uchun shunday razilliklarga qo'l urgan edi.

Holbuki, ular bunday “davolash usuli”ni birgina Sotiboldining xotini emas, balki o'sha atrofdagi yuzlab bechoralar ustida qo'llaydi. Baxshi esa qayerga chaqirilsa, qaysi kasalga ro'para kelsa, hammasiga ko'r-ko'rona yodlab olgan narsalarini o'qib, chiqib ketavergan. Ko'ryapsizki, mana shunday majruh davr muhiti butun jamiyatni, kishilar ong-u shuurini johillik bilan butunlay band qilib olgan.

“Shaharda bitta doktorxonaga bor...Doktorxonaga deganda Sotiboldining ko'z oldiga izvosh va oq podshoning surati solingan 25 so'mlik pul kelar edi”. Endi hikoyaning mana shu joyiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, o'z - o'zidan bir savol tug'iladi. Nega butun boshli katta shaharda birgina kasalxonaga faoliyat yuritadi? Yuqorida aytib o'tilgandek bu davr 20-asrning dastlabki yillari bo'lib, Chor Rossiyasi tomonidan bosib olingan o'lkada tibbiyot masalalarini hal qilishga deyarli e'tibor berilmas edi, chunki xalq moliyaviy jihatdan juda qashshoq bo'lib, qishloqlardagi dehqonlar, shaharlardagi hunarmandlarning kuni bo'yi og'ir mehnat qilib topgan va yig'gan boyluklari chetga tashib ketilardi. Shuning uchun ham iqtisodiy nochorlik kishilar turmush darajasining tobora pasayib borishiga, aholi o'rtasida turli kasalliklar keng tarqalib, oddiy betoblik ortidan odamlar bevaqt hayotdan ko'z yumib ketishiga sabab bo'ldi.

Har davrda bo'lgani kabi aynan mana shu yillarda ham aholi o'rtasida tabaqalanish keng avj olib, tibbiy xizmatdan faqatgina chor amaldorlar, harbiylar va mahalliy boylargina foydalana olar edi. Bunday sharoitda esa Sotiboldiga o'xshagan oddiy xalqning nochor odamlari kasalxonaga borib shifo topishni emas, balki doktorxonaga uchun 25 so'mlik pul

topish ilinjida yurar edi. Shunday paytda Sotiboldining birgina najoti xo'jayini - Abdug'aniboy edi. Lekin afsuski, kambag'alni tuyani ustida ham it qopadi deganlaridek bu inson ham Sotiboldiga yordam qo'lini cho'zishdan bosh tortadi. Omborda qulab ketgan qoplar ostida qolib o'ladigan ahvolga kelgan vaqtda shahardagi kasalxonani ham nazariga ilmay markaziy shaharga, ya'ni Simga borib davolanib kelishga pul topgan bu bag'ritosh kimsa xizmatkorining ayoli yosh o'lib ketishi, norasida bir farzand yetim qolib ona mehriga zor bo'lib o'sishi mumkinligini bila turib zarracha yordam ko'rsatishga yaramaydi. Axir Abdug'aniboyga o'xshagan razil va xasis kimsalarni boy qilgan, ularning o'zlari xohlagandek maishat qilishi, betob bo'lganda istagan joylariga borib davolanib kelishi uchun yetarlicha mablag' bilan ta'minlagan Sotiboldi va unga o'xshaganlarning og'ir va mashaqqatli mehnati emasmidi? Nahotki shu bir qiymatga arzimaydigan pul inson hayotidan azizroq bo'lsa?..

E'tibor berib qaraydigan bo'lsak, o'sha davrda butun boshli jamiyat bor, bitta bo'lsa ham doktorxona bor, tabib bor, baxshi bor, qo'lida harom pullar o'ynagan boylar va amaldorlar bor, qanday mehnat bo'lsa qilishga tayyor bo'lgan Sotiboldi bor, lekin bularning hech birida bemor uchun najot yo'q. Hikoya davomida na Sotiboldining, na ayolining qarindosh - urug'lari, qo'ni - qo'shnilari haqida so'z yuritiladi.

Bu qarindosh yoki qo'shnilarning yo'qligidan emas, balki yordam beruvchilarning yo'qligidan dalolatdir. Chnki bunday og'ir zamonda birovning birov bilan ishi yo'q, qarindoshlar narida tursin hatto farzand otasini tanimaydigan darajada hamma o'z kunini qanday kechirshni o'ylardi. Shu boisdan ham qashshoqlikning botqog'iga botib qolgan shunday ayanchli nochor muhitda tashqaridan boshqalarning ovozi emas, balki gadoning sadaqa so'rab baqirgan tovushi eshitiladi. Hikoyaning mazmun - mohiyati, ta'sir kuchi hali bu bilan ham tugamaydi.

O'limi yaqinlashib qolgan ayoli uchun biror najot topa olmagan Sotiboldi qo'shi kampirning maslahati bilan endi to'rt yashar qizchasining saharlab turib uyqusiragan holda qiladigan duosiga umidvor bo'ladi. Bemorning "ko'ngliga armon bo'lmasin deb" chilyosin o'qitishadi. So'nggi damda qilinayotgan ishlarning barchasi bemorning o'lib qolmasligi uchun edi. Chunki o'lgan kishini so'nggi yo'lgan kuzatish uchun ham qanchadan qancha urf-odatlarini o'z o'rniga qo'yib o'tkazish talab etiladi. Bularning barchasi esa pul evaziga bo'ladigan ishlar edi. Yozuvchi aynan mana shu pul davr kishilarini imkoniyatlardan mahrum etish bilan bir qatorda insondagi eng muqaddas tuyg'ular-insoniylik, rahm-shavqat, insof, imon kabi tuyg'ulardan ham bir yo'la ayirayotganini yoritib bergan.

Asardagi qahrmonlar ruhiyatiga to'xtaladigan bo'lsak, hikoyaning bosh qahramoni Sotiboldini kambag'alligi va chorasizligi tufayli asarning boshidan yakunigacha juda tushkun ahvolda ko'ramiz. Og'ir kasallikdan aziyat chekayotgan ayolining holatini ilojisiz kuzatayotganligi, uni tuzatish uchun qo'lida bor imkoniyatidan foydalansa-da umr yo'ldoshini bu azoblardan qutqarishga ojiz qolganligi sababli ham bu obrazni o'sha davrdagi imkoniyatlari cheklangan, o'z haqqini talab qila olmaydigan, nochorlikning changalida ezilayotgan insonlarning tipik vakili deya olishimiz mumkin.

Hikoyadagi yana bir obraz - Abdug'aniboy orqali insoniylikni bir chetga surib qo'yib oddiy insonlarga tepadan qaraydigan, odamgarchilik, rahm, insof kabi insoniy xislatlarni bir pulga sotadigan ma'naviy qashshoq kimsa sifatida tasvirlangan. Bundan tashqari asardagi

“tabib”, baxshi, bemorni xipchin bilan savalagan ayol kabi obrazlar pul uchun hech narsadan tap tortmaydigan, tuban va razil kimsalarning umumlashma variantidir.

Bir soʻz bilan aytganda hikoyada insonni qashshoqlik emas, loqaydlik, ilmsizlik, maʼnaviy tubanlik kabi illatlar halokatga yetaklashi qisqa va sermazmun gaplar bilan isbotlab berilgan. Asar muallifi bu hikoya orqali umidsizlik yoki tushkunlikni targʻib etmaydi, aksincha, u inson ruhiyatining kuchi va chidamliligini, shu bilan birga, qiyinchiliklarga duch kelganda shaxslarning maqsad va chora yoʻlini topish qobiliyati qay darajada yuksalishi mumkinligini namoyish etadi. Abdulla Qahhorning mushohadali hayot haqiqatlarini oʻzining kichik jussasida mujassam qilgan bu qisqa hikoyasi bugungi kunda ham oʻz salmogʻi va oʻrnini yoʻqotmay kelayotganining asosiy sabablaridan biri shuki, undan olinadigan xulasa hozirda ham bir qancha insoniy tuygʻulardan yiroqlashib borayotgan yangi davr kishilari uchun ibrat vazifasini oʻtayotganligidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. “Anor” qissa va hikoyalar toʻplami. A.Qahhor. Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa uyi. Toshkent-2012
2. 6-sinf Adabiyot darsligi 1-qism (2017)- Toshkent, Maʼnaviyat, 108-118-betlar.
3. www.cyberleninka.ru.com
4. www.ziyouz.com